

Yard. Doç. Dr. Güler MUNGAN
Marmara Üniversitesi
Atatürk Eğitim Fakültesi

ANA HATLARIYLA 1. TÜRK-ALMAN DİLBİLİM SEMPOZYUMU

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nın Universität Hamburg, Germanisches Seminar / Arbeitsbereich Deutsch als Fremdsprache bölümüyle birlikte hazırladığı «1. Türk Alman Dilbilim Sempozyumu» 20-22 Mart 1989 tarihleri arasında Ankara'da yapıldı.

Otuzbir bildirinin sunulduğu Sempozyum Ankara Üniversitesinden Prof. Dr. Doğan Aksan'ın «Perspektiven der Linguistik in der Türkei» -Türkiye'de Dilbilimin Perspektifleri- adlı açılış konuşmasıyla başladı. Aksan'ın başkanlığı da üstlendiği sabah oturumunda Bremen Üniversitesinden Prof. Dr. Klaus Liebe-Harkort «Wortschatz deutsch-türkisch: empirische und systematische Untersuchungen» -Almanca-Türkçe Kelime Hazinesi: Deneysel ve Sistemik Araştırmalar- başlıklı konuşmasında Almanya'da 4,6 milyon civarında bir kesimin Almanca olmayan bir anadili bulunduğunu ve bu kesimin içinde Türklerin ve dolayısıyla da Türkçenin çok önemli bir yer tuttuğunu belirtti. Ayrıca Almanya'daki Türklerin yaklaşık yarısının okul çocuklarından oluştuğunu, bu nedenle de Alman okullarına «Muttersprachenunterricht» -Anadili Dersleri-konulmasının şart olduğunu ve ancak bu sayede, yani anadilin etabillize edilmesi yoluyla, Almanya'da bir «Multikultur» -çok kültür-lülük- yaratılabileceği görüşünü savundu. Dil karşılaştırmalarını aynı zamanda bir çeşit kültür karşılaştırması olarak da yorumlayan Liebe-Harkort'un dokunduğu noktalardan biri de Almanya'da yaşayan Türk çocuklarının kelime hazinelerinin tesbitinin neredeyse imkansız olduğudur.

Sabah oturumunun üçüncü konuşmasını Gießen Üniversitesinden Prof. Dr. Helga Schwenk «Zur Vernetzung von Begriffen des Türkischen und Deutschen unter dem Aspekt der Begriffsbildung bei heranwachsenden Zweisprachigen» -İkidiilli Yetişenlerde Kavram Oluşturma Olgusu Yönünden Almanca ve Türkçe Kavramların Girişimi- konulu bildirisıyla yaptı. Schwenk'in bildirisi Türkiye'ye kesin dönüş yapmış işçi çocuklarının devam ettiği Anadolu Liselerinde altı ay süreyle yaptığı incelemelere dayanmaktadır.

Öğleden önceki oturumun son konuşmasını Hacettepe Üniversitesinden Dr. Michael Fritsche «Zum türkisch-deutschen Bilingualismus in der Türkei» -Türkiye'deki Türkçe-Almanca İkidiilliliği-başlıklı bildirisıyla yaptı. Prof. Dr. Ioanna Kuçuradi'nin idare ettiği öğleden sonraki birinci oturumun ilk konuşmasında Berlin Hür Üniversitesinden Amerikalı sosyolinguist Prof. Dr. Carol W. Pfaff ve asistanı Ogün Çakarcan 5 -12 yaş grubu Türkçe ve Almanca ile ikidiilli olarak yetişen çocuklar üzerinde, resimli hikayelerden faydalanarak yaptıkları ve anlatımlardaki isimsel gönderimin -«Nominalreferenz in Erzählungen»- sentaks ve pragmatik yönlerini konu alan araştırmalarını tanıttılar. Konu, ikidiilli olarak yetişen 5 -12 yaşları arasındaki Türk ve Alman çocukların resimli bir hikayeyi anlatım tarzlarına dayandırılarak incelenmiş ve karşılaştırma için sadece kendi anadilinde yetişen çocukların anlatımı da gözönünde tutulmuştur. İkinci konuşmacı olan Çukurova Üniversitesinde görevli Dr. Heinz Kuhberg'in 11 yaşındaki biri Polonyalı diğeri Türk iki çocuk üzerinde bir sene boyunca yaptığı ve ana dilleri farklı bu iki çocuğun Almandaki hareket fiillerini öğrenmelerile ilgili incelemesi ilginç idi.

Prof. Dr. Ahmet Kocaman yönetimindeki günün üçüncü oturumunda önce Hamburg Üniversitesinden Dr. Wilhelm Grieshaber Almanya'da büyümüş 10 yaş grubundan Türk öğrenciler üzerinde yaptığı «Sprachliche Prozeduren bei der Wiedergabe einer Hörspielszene» başlıklı araştırmasını tanıttı ve değerlendirmesini yaptı. Çocukların radyodan dinledikleri Almanca bir piyesin trafik kazası sahnesini Almanca ve Türkçe olarak anlatırken kullandıkları ifade tekniklerinin özellikle söylem çözümlemesi(Diskursanalyse) açısından ele alındığı bu araştırmada piyesin kahramanı olan dört çocuktan ikisi hem Almanca hem de Türkçe konuşabilen

iki Türk çocuğuydu. Oturumun ikinci konferansında Mainz Üniversitesi'nden Dr. Astrid Menz Almanya'nın Michelbach kasabasında bir lisede (Gesamtschule), 19 Türk öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmayı tanıttı. Bu çocukların Türkçenin yazı ve konuşma diline, Almanca'nın ise sadece konuşma diline hakimiyetlerini ölçmeyi amaçlayan bu inceleme, ileride gerçekleştirilmesi planlanan «Kuzeybatı Avrupa'da Türkçe» adlı araştırma projesi için bir ön çalışma olarak düşünülmüş.

Sempozyumun birinci gününün Prof. Dr. Emel Doğramacı yönetimindeki son oturumunda ilk konuşmayı Hamburg Üniversitesinden Dr. Bilge Özel yaptı. «Sprecherklärungen bei zweisprachigen Kindern» -İkidilli Çocuklarda Oyun Açıklamaları- başlıklı araştırma Fransızca-Almanca veya Türkçe-Almanca konuşan 10-12 yaşlarındaki bilingual çocuklar üzerinde yapılmış, çocuklardan Yakan Top adlı oyunu bildikleri bu iki dilde, o dilleri bilen bir başka çocuğa açıklamaları istenmişti. Araştırmanın amacı, çocukların açıklamalarından hareket ederek, Almanca, Türkçe ve Fransızca dillerinde gösterim (Deixis) ve yinelemelerin (Anaphora) ne kadar farklı kullanıldıklarının ortaya konulmasıydı.

Hamburg Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Jochen Rehbein, Almanya'da yaşayan 10-12 yaşları arasındaki 6 Türk çocuğu üzerinde yaptığı araştırmanın sonuçlarını değerlendirdiği «Aspekte des Erzählens in zwei Sprachen» -İki Dilde Anlatımın Aspectleri- başlıklı bildirisinde, bu çocukların ikinci dil Almancaya hakimiyetlerinin anadil Türkçeye hakimiyet dereceleriyle çok yakından ilgili olduğunu, başka bir deyişle, bu iki dildeki gelişmenin karşılıklı olarak birbirini etkilediğini belirtti. Öğleden sonraki üçüncü oturumun konuşmacısı Hacettepe Üniversitesinden Prof. Dr. Süleyman Yıldız, Almanya'daki kişisel gözlemlerinin de yer aldığı «Zur muttersprachlichen Entwicklung türkischer Kinder in der Bundesrepublik Deutschland» -Federal Almanya Cumhuriyetindeki Türk Çocuklarında Anadil Gelişmesi- başlıklı bildirisini sundu. Görüldüğü gibi, bilingualizm, yararları ve birlikte getirdiği problemlerle Sempozyumun birinci günündeki konuşmalarda en sık değinilen konuydu.

Sempozyumun ikinci günü Prof. Dr. Talat Tekin başkanlığında Oslo Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Eva Agnes Csato'nun

«Nominale Komplementsätze im Türkischen und ihre Entsprechungen im Deutschen» -Türkçedeki İsmi Tamamlayan Cümleler ve Bunların Almancadaki Karşılıkları- başlığını taşıyan konferansıyla başladı. Türkçedeki bazı mastar ve partisip cümlelerini (Infinitiv- und Partizipialsätze) inceleyen ve bu cümlelerin özne veya tümleç tamamlayıcısı (Subjekts oder Objektskomplement) olarak ortaya çıkmalarının tamamen kullanılan yükleme bağı olduğunu belirten konuşmacı, bu tip cümlelerin Türkçedeki dağılımını gösteren herhangi bir çalışmanın mevcut olmadığına da ayrıca dikkat çekti. Oturumun ikinci konuşması Mainz Üniversitesinden Prof. Dr. Marcel Erdal'ın «Die Steuernug expliziter Information bei unspezifischen Objekten» -Belirsiz Nesnelere Açık Bilgi Yönlendirimi- başlıklı bildirisiydi ve Türkçedeki «präverbale Nominalphrase» konusunu açık ve belirsiz anlamları arasındaki ilişki yönünden inceliyordu.

Prof. Dr. Cengiz Tosun yönetimindeki ikinci oturum Mainz Üniversitesinden Prof. Dr. Lars Johanson'un Türkçe ve Almancadaki yan cümleleri, bunların tercüme problemlerini ve bu problemlere getirilebilecek çözümleri açıklayan «Zur Wiedergabe weiterführender Relativsätze im Türkischen» adlı konuşmasıyla başladı. Johanson'dan sonra kürsüye gelen Bamberg Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Helmut Nespital «Das deutsche Modalverb 'sollen' und seine Äquivalente im Türkischen» -Almanyadaki 'sollen' Niteleme Fiili ve Türkçedeki Karşılıkları- başlıklı bildirisinde 'sollen' fiilinin 40 dolayında anlamı olduğunu ve bunların Türkçede çok farklı yollardan ifade edildiklerini belirtti. Bir yandan uzman yayının (Fachliteratur) konuyu yeterince incelememiş olması, diğer yandan da bu fiilin tek bir anlamının bile Türkçede çeşitli şekillerde verilebilmesi sebebiyle, 'sollen' fiilinin hem Almanca öğrenen Türkler hem de Türkçe öğrenen Almanlar için büyük problemler yarattığını vurguladı.

Öğleden sonraki ilk oturumu Prof. Dr. Helga Schwenk yönetti. İlk konuşmacı Dr. Seyyare Duman «Appellative Sprachfunktionen in der Frauensprache» -Kadın Dilinde Çağrı İşlevleri- başlıklı, sosyolinguistik içerikli Yüksek Lisans Tezinin bir özetini sundu. İkinci konuşmacı, Erlangen-Nürnberg Üniversitesinden Doç. Dr. Emel Sözer -Huber «Textualität im Türkischen und Deutschen» başlıklı

konusmasında, Hint-Cermen dillerinde belirli artikel ve şahıs zamirlerinin, cinsiyet farkını gösterebilmeleri nedeniyle, metin oluşturmada (Vertextlichung) önemli rol oynadığını, ancak bu imkana sahip olmıyan Türkçenin bu işlev için başka teknikler geliştirdiğini, örneğin böyle bir teknik olarak Türkçede bilhassa özne eliptiklerinin (Subjektsellipsen) kullanıldığına dikkati çekti.

Aynı oturumun üçüncü konuşmasını «Selamlama Şekilleri»ni Türkçe ve Almanca karşılaştırmalı olarak ele alan «Deutsche und türkische Grüsse im Vergleich» başlıklı konferansıyla Erlangen-Nürnberg Üniversitesinden Dr. Hans-Martin Dederding yaptı. Yabancı bir dilde selamlama şekillerinin, diğer dilsel veya komunikatif olgularla kıyaslandığında daha problemsiz olduğunu belirten Dederding, yine de hatalar yapıldığını ve bu hataların hem selamlama sözlerinin kullanımını hem de dinleyici tarafından yorumlanışını, ayrıca selamlamayı destekleyen dilsel olmıyan davranışları da içerdiğini açıkladı. Dederding'den sonra kürsüye gelen Hamburg Üniversitesinden Dr. Aydan Aksoy-Reiter «Worterkklärungen im Türkischen und Französischen» -Türkçede ve Fransızcada Kelime Açıklamaları- başlıklı konuşmasında meslekdaşlarıyla birlikte yaptığı deneysel çalışmayı tanıttı. Bu araştırmada bazı kelimelerin Türklere Türkçe ve Fransızca, Fransızlara ise sadece Fransızca olarak açıklatıp bu açıklamaları karşılaştırdıklarını ve bu karşılaştırma sonucunda biri diğerinden tamamen farklı iki açıklama tipi saptadıklarına dikkati çekti ve bunun farklı kültür ve dil özelliklerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı konusu üzerinde araştırmaların sürdürüldüğünü bildirdi. İnceleme 22-28 yaş grubu üzerinde devam etmektedir.

İkinci günün son oturumunu Prof. Dr. Tanju İnal yönetti. İlk sunulan, İstanbul Üniversitesinden Doç. Dr. Şeyda Ozil'in Türkçe ve Almandadaki fiil çekimini konu alan «Die Konjugation im Deutschen und im Türkischen» başlıklı bildirisiydi. Ozil Türkçe ve Almanın farklı dil ailelerinden geldiklerini, morfoloji, sentaks ve kelime hazinesi yönlerinden büyük farklılıklar gösterdiklerini, dolayısıyla Türklere için hazırlanacak ders kitaplarında bu alanlarda yapılmış karşılaştırmalı araştırmaların mutlak surette değerlendirilmeleri gerektiği görüşünü savundu. Günün son konuşmasında ise Hacettepe Üniversitesinden Dr. Musa Sağlam karşılaştırmalı dil-

bilgisi alanında yaptıkları ve daha çok valenz ağırlıklı olan araştırmaları tanıttı.

Sempozyumun son gününün Prof. Dr. Eva Agnes Csato yönetimeindeki ilk oturumu Oslo Üniversitesinden Prof. Dr. Bernt Brendemoen tarafından Türkçe olarak verilen «Kuzey Batı Avrupa Türkçesine Ödünç Yoluyla Giren Yabancı Kaynaklı Deyimler» konulu konferansla açıldı. Türkiye dışında yaşayan Türklerin konuştukları Türkçenin, yaşanılan ülkenin dilinden etkilenecek bazı değişimlere uğradığını ve bu değişimlerin zamanla daha büyük boyutlara ulaşmasıyla, giderek standard Türkiye Türkçesinden farklı, 'Almanya Türkçesi', 'Hollanda Türkçesi' ve 'Norveç Türkçesi' diye adlandırılabilir birtakım «ağızlar»ın ortaya çıkmış olduğuna değindi. Brendemoen'den sonra Hacettepe Üniversitesinden Dr. Wolf König «Neue Wörter im Türkischen» -Türkçede Yeni Kelimeler- başlıklı bildirisinde yeni kelimelerin doğal bir gelişmeyi gösterebileceği gibi bir yozlaşma işareti de olabileceğini belirtti.

Sabah oturumunun üçüncü konferansında Hamburg Üniversitesinden Dr. Yaron Matras yazım kurallarının standartlaştırılmasıyla ilgili problemleri içeren «Probleme der Standardisierung der Orthographie» başlıklı araştırmasını tanıttı. Matras mevcut transkripsiyon sistemlerinin ağız (Mundart) ve bölge dillerinin (Regionalsprachen) yazıya aktarılmasında yeterli olmadığını, bu dillerin standart dilde bulunmayan fonemleri için sisteme birtakım ilaveler yapılması ve böylece tek tip yeni bir transkripsiyon alfabesi oluşturulması gerekliliği üzerinde durdu. Daha sonraki konuşmacı olan Mainz Üniversitesinden Dr. Mark Kirchner Türkçe ve Almanca dillerinde telaffuz alanında yapılan çalışmalarla, genetik yönden tamamen farklı bu iki dilde, telaffuz bakımından birtakım yapısal benzerlikler bulunduğunun saptandığını belirten, «Bemerkungen zur vergleichenden Phonologie: Deutsch /r/, Türkisch /ğ/» -Karşılaştırmalı Fonoloji Üzerine Görüşler: Almanca /r/, Türkçe /ğ/- başlıklı konferansında, bu iki dil arasında ses alanındaki diğer bir benzerliğin de adı geçen fonemlerin her iki dilde de mevcut olan 'Elizyon' ve 'Redüksiyon' eğilimlerine dikkatleri çekti.

Öğleden sonraki oturum Prof. Dr. Lars Johanson başkanlığında Mainz Üniversitesinden Dr. Christiane Bulut'un konferansı ile başladı. «Die Verwendungstypen von -ecek und ihre Entsprechun-

gen im Deutschen»- '-ecek' Takısının Kullanım Şekilleri ve Bunların Almandaki Karşılıkları- adlı Konferansında Bulut '-ecek' ekiyle ifade edilen istek (Willen), ihtimal (Möglichkeit), koşul (Verpflichtung) ve gelecek zamanın Türkçede bağlamdan (Kontext) kolayca çıkarılabildiğini, ancak Almancaya çeviride bunların farklı şekillerde açıklanmaları gerektiğine işaret etti. Aynı oturumun ikinci konuşmacısı Marmara Üniversitesinden Yrd. Doç. Dr. Güler Mungan Almandaki auf-fiillerini ve bunların Türkçedeki karşılıklarını konu alan «Eine semantische Untersuchung über die deutschen auf-Verben und ihre Wiedergabe im Türkischen» başlıklı anlambilimsel araştırmasında Türkçede önden eklemeli fiil bulunmamasına karşılık Almandaki fiil hazinesinin büyük bir kısmının bu tür fiillerden oluştuğunu ve bu durumun Almanca öğrenmede büyük güçlükler yarattığını belirtti. Önek ile kökfiilin birleşmesiyle meydana gelen önden eklemeli fiillerde ek ile kökün birbirlerini anlam açısından etkilediklerini ve bu husus gözönünde bulundurularak her önek için belli bir takım anlam gruplarının da saptanabileceğini gösteren konuşmacı ayrıca auf-Fiillerinin Türkçeye çeviri özelliklerini de ele aldı.

Daha sonra kürsüye gelen Hamburg Üniversitesinden Serpil Kolcu-Zengin Almanya'daki Türk çocuklarının yazı dilini öğrenmelerinde anadilin rolünü araştıran «Die Bedeutung der Muttersprache beim Schriftspracherwerb türkischer Kinder in der Bundesrepublik» başlıklı bildirisini sundu.

Sempozyumun Prof. Dr. Tuğrul İnal başkanlığındaki son oturumunda Augsburg Üniversitesinden Dr. Alev Tekinay ve Hamburg'tan Dr. Esin İleri Türkçe öğrenmekte olan Almanların karşılaştıkları problemleri dile getirdiler. Frankfurt'tan Dr. Margarete Ersen-Rasch'ın «Türkisch - Unterricht und Türkisch-Lehrbücher 1988/89: Probleme und Perspektiven» -Türkçe Dersi ve Türkçe Ders Kitapları 1988/89: Sorunlar ve Perspektifler- başlıklı çeşitli konulara değinen ilginç konferansı Sempozyumda sunulan son bildiriydi.

Türkiye'den 8, Almanya'dan 21 ve Norveç'ten 2 çalışmanın sunulduğu «Birinci Türk-Alman Dilbilim Sempozyumu» gerek organizasyon gerekse sunulan bildirilerin içeriği ve çeşitliliği yönlerinden son derece başarılı geçti. Bildirilerin yakın zamanda kitap halinde yayınlanacağını, ayrıca, ikinci Sempozyumun 1991 de Alman-

ya'da düzenleneceğini söyleyen Prof. Dr. Rehbein, bu Sempozyuma Türk türkologların da katılmalarının, karşılaştırmalı araştırmalar açısından çok yararlı olacağını vurgulayarak bunun aynı zamanda, Sempozyuma katılan diğer bilim adamlarının da ortak görüşü olduğunu belirtti.